

14. Argyubaev, X. A. *Brak i semä u kazahov: avtoreferat dis. ... dokt. ist. nauk / H. A. Argyubaev. - Alma-Ata: AN Kaz.SSR, 1975. – 130 s. – Avtoreferat.*
15. Kaskabasov, S. A. *Kolybel iskustva / S. A. Kaskabasov. – Alma-Ata: Oner, 1992. – 368 s. – Kniga.*
16. *Drevnetürkski slovar' / V.M. Nadeläev, D. M. Nasilov, E. R. Tenışev, A. M. Şerbak. – Leningrad: Nauka, Leningradskoe otdelenie, 1969. – 677 s. – Slovar'.*
17. Madigojin, D. T. *Logika Nebesnogo Zakona. Kök Töre / D. T. Madigojin, S. S. Aiazbaev. – Almaty: İzd-vo Arys, 2012. – 168 s. – Kniga.*
18. Sarybaeva, M. Ş. *Sistema oboznachenı rodstva v angliskom, ruskom i kazahskom iazykah: avtoreferat diss. ... kand. filol. nauk / M. Ş. Sarybaeva. – Almaty, 1991. – 33 s. – Avtoreferat.*
19. Sevortän, E. V. *Etimologicheski slovar' türkskih iazykov (obşetürkskie i mejtürkskie osnovy na glasnye) / E. V. Sevortän. – M.: İzdatelstvo «Nauka», 1974. – 767 s. – Slovar'.*
20. Suleimenov, O. O. *Türki v doistorii / O. O. Suleimenov. – Almaty: Atamūra, 2002. – 320 s. – Kniga*
21. Abuov, A. P. *Religii v Kazahstane: monografıa / A. P. Abuov, E. M. Smagulov. – Kostanai, TOO “Kostanaiski pechatnyi dvor”, 2011. – 255 s. – Monografıa.*
22. Kimmel M. *Culture regained: situated and compound image schemas. // Hampe B (ed.) From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics, Berlin: Mouton de Gruyter. 2005. r. 285-311. – Book.*
23. Jeltoksan J. *Aq Sarbaz - Kosmicheski Voin. Almaty, 1993 143 s. – Kniga.*

МРНТИ 378.02:37

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7804.27>

Мынбаева А.П., ¹Қудасбекова А.Б.²

^{1,2} Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ КЕҢІСТІКТЕГІ МӘДЕНИ КОД ПЕН ТІЛДІК КОД

Аңдатпа

Мәтін лингвистикасы ілімі мен мәтін теориясы тығыз байланысты. Екеуінің нысаны бір бірімен ұштасып жатады. Мәтін теориясы мәтінді құрылымдық және қызметтік жақтарынан алып таңдайды. Құрылымдық тұрғыдан зерттегенде мәтін негізгі салаларға көңіл бөледі. Байланыстылығы – бұл мәтіннің дұрыс құрылуы, дұрыс құрылмауы деген мәселелермен ұштасады. Мұнда элементтері неден тұрады және олардың арасындағы байланыстың сипаты қандай? Оны нелер құрайды? деген сұраққа жауап алынады.

Оқушылардың жеке даму көрсеткіштерінің ішінде білім беру компонентін ерекше атап өту керек. Ол өзінің ұлттық мәдениетін терең меңгеру міндеттерімен және ана тілін еркін меңгерумен байланысты. Кейбір жағдайларда мәдени және тілдік код арасындағы түсініспеушіліктер адамдар арасындағы қарым-қатынасқа теріс әсер етуі мүмкін, сондықтан қазіргі уақытта көптеген ғалымдар мәдени және тілдік кодтардың өзара әсерін зерттеумен айналысады. Ұлттық мәдени код әдебиетте айқын көрінетіндіктен, мақала авторлары оны қазіргі мектепте оқыту әдістемесіне жүгінеді. Мақаланың жетекші идеясы Рухани жаңғыру міндеттерін жүзеге асыру үшін әдеби шығармалардың тәрбиелік әлеуетін анықтаумен байланысты.

Түйін сөздер: ілім, мәтін, лингвистикалық кеңістіктегі, мәдени код, тілдік код

Мынбаева А., ¹Кудасбекова А.²

^{1,2} South Kazakhstan State Pedagogical University,
Shymkent, Kazakhstan

CULTURAL CODE AND LANGUAGE IN LANGUAGE SPACE

Abstract

Text linguistics is closely related to the teaching and theory of text. The shape of both is the same. The theory of the text selects the text from a structural and service side. In structural research, the text draws attention to the main areas. Connectedness is that it is correctly worded, incorrectly worded. What are the elements and what is the nature of the relationship between them? What does it do? it is taken to answer.

Among the indicators of personal development of students, it is especially important to distinguish an educational component. He is connected with the tasks of deep development of his national culture and free mastery of his native language. In some cases, misunderstandings between the cultural and linguistic code can have a negative impact on the

relationship between people, which is why many scientists are currently engaged in research on the interaction of cultural and linguistic codes. As the national cultural code is most clearly manifested in the literature, the authors of the article refer to the method of its study in a modern school. The leading idea of the article is connected with the identification of the educational potential of literary works for the realization of the tasks of spiritual revival.

Keywords: doctrine, text, linguistic space, cultural code, language code

Мынбаева А.П.,¹ Кудасбекова А.Б.²

^{1,2} Южно-Казахстанский государственный педагогический университет,
Шымкент, Казахстан

КУЛЬТУРНЫЙ КОД И ЯЗЫК В ЯЗЫКОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация

Лингвистика текста тесно связана с учением и теорией текста. Форма обоих совпадает между собой. Теория текста выбирает текст со структурной и служебной стороны. При структурном исследовании текст обращает внимание на основные области. Связанность - это вопросы правильного конструирования текста, либо неправильного его конструирования. Здесь содержатся ответы на вопросы: из чего состоят элементы и каков характер связи между ними?

Среди показателей личностного развития учащихся особо следует выделить воспитательный компонент. Он связан с задачами глубокого освоения своей национальной культуры и свободным владением родным языком. В отдельных случаях недоразумения между культурным и языковым кодом могут оказать негативное влияние на отношения между людьми, в связи с чем в настоящее время многие ученые занимаются исследованием взаимовлияния культурных и языковых кодов. Поскольку национальный культурный код наиболее ярко проявляется в литературе, авторы статьи обращаются к методике ее изучения в современной школе. Ведущая идея статьи связана с выявлением воспитательного потенциала литературных произведений для реализации задач духовного возрождения.

Ключевые слова: учение, текст, языковое пространство, культурный код, языковой код

Кіріспе. Өз мәдениетін тілі арқылы терең және еркін игере алған жағдайда тұлғадамуының көрсеткіші болады, себебі адам өзінің тілі арқылы ұлттық мәдени құндылықтарын көрсете алады. Қазіргі таңда қазақ тілінің байлығын қажеттілікке біз жеткізбесек, кім жеткізеді? Қоғам дамуы үшін оның мәдениеті дамуы сөзсіз, ал мәдениетті жоғары деңгейге көтеретін – тіл, кейде мәдени код пен тілдік кодтың арасындағы түсініспеушілік ұлттың адамзаттық дамуына әсерін тигізеді. Қазіргі таңда көптеген ғалымдарды тіл мен мәдениеттің байлығысы, әрбір адамның қоғамдық және жеке өміріне қатты әсер ететіндігі туралы түсініктер, яғни мәдени-тілдік код мәселесі алаңдатуда.

Мәдени-тілдік кодты игеру тіл мен мәдениеттің құрылымы мен қызметі сияқты жалпы әлемдік қондырғының пайда болуына алып келеді. Біз ары қарай мәдени-тілдік кодты зерттеуді және оның ұлттық менталитетке әсерін байқап көрейік. Біз тіл – таңбалар жүйесінің сақталуы, ақпарат алмасу мен өңдеу құралы деп санадық. Яғни, бұл тұрмыс-тіршілікке қажетті бір қыры еді. А.А. Волков мынадай анықтама береді: «Тіл – универсалды семиотикалық жүйе, себебі тілдік таңбалар сөз арқылы беріледі» [1]. Ол тілді руханилықпен қатар, материалдық және физикалық мәдениет деп санайды. Семиотикалық тұрғысынан алғанда, мәдениет тілінің негізгі құрылымдық бірлігі таңбалық жүйелер болып табылады. Тіл адам үшін маңызды түсініктер мен оның соларға деген әсерін тіркеп отырады. Әлеуметтік ортада тіл – субъективті, жеке тәжірибеге интерсубъективті, мәдени мен үстеуді, әлеуметтік маңызды мәселелерді жеткізуді, баршаға ортақ мән үстеуге жандай туғызатын жол көрсетуші, құрал ретінде көрініс алады. Яғни, ақпарат алмасу процесіндегі қажеттілік.

Әдістеме. Мәдениеттің бастауы тілдің пайда болуымен тұспа-тұс келеді. Мәдени кодына байланысты анықтамалар да жетерлік. В.В. Красных соматикалық, кеңістіктік, уақытша, рухани, пәндік әртүрлі мәдени кодтарының бар екенін, олардың арасында айтарлықтай айырмашылық жоқ екенін айтады [2, б. 5-6].

Н. Уәли тілдік таңбада екі кодтың болатынын айтады. Біріншісі – тілдік код, екіншісі – мәдени код. Тілдік таңбалардың мәдени семантикасын зерттеуде осы екі түрлі мәнділікті ажырата білу қажет [3, б. 18]. Ал А.И. Кравченко: «Мәдени код – ақпараттың таңбалар арқылы берілуі, өңдеу, сақтау мен ұғыну сияқты кодталған түріндегі белгілі бірі ережелер жүйесі мен таңбалардың жиынтығы» [4], – деп көрсетеді. Р. Барттың айтуы бойынша, «код – өткеннің ізі». Ал, А.Ю. Лотманша «әлем – сөз, жаратылыс – таңбаның пайда болуы, мәдениет – күрделі құрылған мәтіндердің жиынтығы». Бұл жердегі «мәтін» сөзі мәдени ескерткіштердің конденсаторы іспетті, бұл жерден мәдениет – тіл – мәтін – өмір – мәтін – ескерткіш деген байланыс шығады [5]. М.М. Бахтин «Мәтін тек қана жанды сөйлеу ғана емес, мәтін-тілдік таңба жүйесі, яғни мәдени қарым-қатынастың түрі, – дейді. Осы тұрғыда Н.Уәлиев мәтінді тілдік код деп көрсетеді. Тілдік кодты ашу үшін оның аялық білімі тілдік кодты ашаалатындай болу керек. Біздің зерттеуіміздегі мәдени-тілдік құзыреттілік тілдік код пен мәдени код аясында жүргізіледі. Бірақ біздің тұжырымдауымыз бойынша, мәдени код бірінші пайда болады да, содан тілдік код қалыптасады. Себебі мәдени кодтар адам санасында өңделіп, танымында тілдік кодқа айналып, ұлтқа тән мәтін пайда болады. Сонда мәдениет – сана – тіл – ұлт айналасында үдеріс жүреді.

Демек тілді анықтау, оның негізгі белгілерін көрсету шартты ұғымдар арқылы іске аспайды. Оның оймен, санамен байланысты қарастырылуының өзі тілдің ерекшелігін аңғартады. Осы орайда айтқанда, тілдік процестің негізінде белгілі бір энергетикалық күш жатыр, тіл үнемі даму үстінде болады (В. Гумбольдт, П.А. Флоренский). Осыны дәлелдейтін М.М. Маяковскийдің мына сөзін келтіре кетейік: «Тіл – өзін-өзі дамытатын, өзі-өзін басқаратын, өзін-өзі толықтыратын білім. Тілдік күш сол тілдің немесе басқа тілдің тілдік кеңістікке сәйкес тілдік үдерісін кодтайды. Барлық уақытта тілдік ретсіздіктердегі реттелу мен нормаға түскендегі үдерісі жүріп жатады. Бір уақытта жүретін тілдегі бұл екі үдеріс көрінісі – оның жаратылысының міндетті шарты. Тіл өмірі – тілдік өрістегі әртүрлі нүктедегі энергия саны мен энергетикалық спектрдегі оның сақталу сапасы барысындағы тілдік энергияның үздіксіз жаңғыруы мен басылуы».

Әрбір тілдің жиынтығы белгілі бір қатынас құралы – диалект, жаргон, тілдің стилистикалық өзгеріске ұшыраған түрлерімен қолданылады. Осындай қайсыбір құралдарды код деп атауға болады. Код жалпы мағынада – коммуникация құралы.

Мәдениет өз көрсетуінде аспектуалданады, яғни семиотикалық тәсіл бойынша қатар түзіп, мәдениет әртүрлі семиотикалық үлгіде танылады. Сәулет өнері, музыка, кино – әртүрлі мәдениеттің тілі – семиотикалық қатарда жалпы менталды мағынасында топтасуы мүмкін. Семиотикалық қатардың негізінде жатқан жалпы мағына мәдени кодпен ұйымдастырылады. Мәдениет семиотикасында мәдени код «лингвомәдени стереотиптермен қалыптасқан белгілер мен механизмдер жиынтығы» [6]. Бұл механизмдер екі үдерісте жүреді: 1) мағыналардың ашылуында; 2) олардың репрезентациялануында (көрініс беруінде).

К. Рапай мәдени кодты ашудың белгілі бір алгоритмін ұсынады. Оны ашу үшін адам айтқанындай емес, танымына сүйенді. Ары қарай кодты ашуда оның эмоциясына үңілді. Эмоциядан мағынасына емес, құрылымына анализ жасады. Тағы бір кодты ашудың әдісі – тілдік шаблондарды меңгеру. Тілдік шаблон деп сөйлеу шаблонын көрсетіп тұр. Сөйлеу шаблонын меңгеру арқылы мәдени-тілдік кодтағы бұзылысты байқауға болады. Ю.М. Лотманша мәдени код – кемінде екі мәдени таңбалардың бір-бірімен қарым-қатынасын құрайтын жарылыс. Таңбалар бір-біріне екі жақта әсер етеді: семиотикалық кеңістікте бір-біріне бара-бар немесе жанаспайды. Мәдени код – ақпаратты тасымалдау, өңдеу және сақтау үшін таңбалардың жиынтығы мен белгілі бір ереже жүйесі. Мәдени код – мағынасы мәдени тіршілік феномендерімен байланысты әлемдегі белгілі бір фрагменттердің бейнесі мен мәдени бірліктердің жиынтығы. Ал код – нақты хабарламаларды қалыптастыру ережесі.

Код мәдениеттің мағыналық деңгейіне енуіне жол ашады, кодтық білім болмай мәтінді аша алмауымыз мүмкін. Мәдени код барлық мәдениеттің тілінде жатыр, бірінен кейін біріне мағыналық деңгейге көше беретіндіктен оларды ашу оңайға түспейді. Мәдени-тілдік код тілді қолданушылардың ұлттық менталитетімен тығыз байланысты және ақпаратты беруде оған әсерін тигізеді. Мысалы, Ә.Бөкейханов – тұлға – Алаш орда қозғалысының жетекшісі – Қазақ Республикасының алғашқы төрағасы – ұлт қамын ойлағаны үшін жазаланған. Бұл жерде Ә. Бөкейханов – тілдік код, оның қандай тұлға екені оның мәдени коды болып табылады. Әр ұлттың мәдени коды мен тілдік коды бар. Мәдени код пен тілдік код бір-бірімен тығыз байланысты. Мәдени код тілдік код арқылы шешіледі. Енді «адам жанының бір ұшы шашында» деген тұрақты тіркесті алып қарасақ, халық ұғымында шаштың кез келген жерге тастамау керек екендігін білеміз. Осы халық санасында мәдени кодталған ақпараттың түбін іздеу үшін білім аясы қажет. Білім аясы – тілдік кодта.

Әйел баласы шашын беталды тастамас болар, -деді Айша. – Тарақтан түскен шаш әлдеқалай отқа күйсе, о дүниеде балалары шырлдайды дейді. Анасының шашының отқа күйген исін танып қояды екен де: «Анамыз тозақ отына күйіп кетті-ау!» деп шыр айналып, шырлдайды екен. Тозақ отынан анасын құтқарып алмақ болып, өздері де сол тамұқ өртіне түсіп кете жаздайды екен. Әне, сондықтан шаашты кәміп таста... (Ш. Мұртаза. Ай мен Айша).

Нәтижелер мен талқылар. Мәдени кодқа жинақтай келе мындай анықтамалар беріп көрейік:

1. Сол ұлттың мәдениет түрлерін (ауызша, жазба мәдениет) түсіну тетігі. Мәдени код берілген сөздің бейнеленген мағынасын түсінуге мүмкіндік береді.

2. Адамның материалдық және рухани іс-әрекетіне негізделген сөздің мағынасы мен белгілердің жиынтығы.

3. Сепир тілдің мәдениетпен тығыз байланыста екенін айта келіп, мәдениет пен тілдің спецификасын жасады: «Мәдениетті анықтау үшін сол ортаның жасағаны мен ойлағанын білу керек, ал жасау мен ойлау тіл болып табылады». Сонымен, мәдениет тілсіз, тіл мәдениетсіз жасай алмайтынын көруге болады. Бұл байланыста тілдің «ішкі форма» екенін, мәдениет дамуы адам қоғамында жүзеге асырылатынын байқаймыз. Осы ретте бұған дейін зерттелген мәселе, тіл – тек адамға ғана тән құбылыс. Қазіргі анықталған антропоэкетілік лингвистикада тіл мен мәдениетті игеру бірінші орынға шықты. Мәдениет сәулесінен кейін тілдің функциялары тіл білімі ғылымын негізге ала отырып, адам туралы басқа ғылым салаларында қарастырылады. Мәдениет – адам жасаған және жасайтын материалды және рухани қажеттіліктер.

Елбасы айтқандай, «дәстүр мен мәдениет – ұлттың генетикалық коды. Қазақстандық мәдениет еліміздің барлық азаматтары үшін патриоттықтың өзегі болуы қажет. Біз ұлттық мәдениетіміз бен дәстүрлерімізді әр алуандығын және айбындылығын сақтай отырып, оны қорғауымыз, мұрамызды түйірлеп жинастыруымыз керек» [7]. Ол қазақстандық мәдениет – елдің барлық азаматтары үшін патриоттық өзегі болуы тиіс екенін әлденеше рет атап өткен болатын. Қазақтарда әрқашан да жеті ұлы рухани құндылығы, яғни «Жеті қазынасы» болды. Сондай-ақ, «Қазақстан-2050» бағдарламасында ұлттың мәдени кодының жеті бөлігі: мұра, дәстүр, салт, тіл, отбасы, шаруашылық жүйелер, мерекелер анықталған. Бұл – туылғаннан қалыптасатын, өмір бойы адамды сүйемелдейтін және ұрпақтан-ұрпаққа

берілетін құндылықтар. Өзінің қалыптасуының бастауын білетін, тарихи түп тамырын құрметтейтін және дәстүрін сақтайтын халық – ол қуатты және табысты мемлекеттің негізі. Тілді ұлт коды ретінде қарастыру мәдени мұрамыздан сыр шертеді. Мәдени мұра – тарих. Әр халық өзінің ұлттық кодын білуі тиіс. Ұлттық кодқа жоғарыда атаған құндылықтарымызды жатқызар едік. Ана тіліміздің қолданыс аясын кеңейту мақсатында қажеттілікті туындатуымыз керек. Осы арада ұлттық кодты сипаттайтын сол ұлттың мәдениеті, әдет-ғұрпы, әдебиеті. Атадан балаға мирас болған тілді ұлттық код ретінде қарап, тарихымыз бен мәдениетімізден сыр шертеміз. Қай ұлттың болмасын басқа халықтан ерекшеленіп, дараланып тұратын сол елдің мәдениеті, салт-дәстүрі, әдебиеті. Осылайша өзінің мәдениеті арқылы басқа елдерге, дүниежүзіне танылады. Ертеден келе жатқан ата-бабалардың өлшеусіз рухани байлығы, қазақ отбасы тәрбиесінде ғасырлар бойы қолданылып келе жатқан халықтығы, ізгілігі, тәрбиенің мәдениетке байланыстылығы, табиғатқа сәйкестілік, жүйелілік, тұлғалық принциптердің өткен ғасырлардағы тәрбиенің тұжырымдамалық идеяларының жалғасы екендігін көреміз. Ұлттық мәдениет тарихының қайта жаңғырып өркендеуі, әдебиеті мен дәстүрлерін қадірлеу – оның әлем алдындағы өзіндік ерекшелігі, даралығы. Ал осы ұлттық кодтың бәрі көркем мәтінде көрініс табады.

Қорытынды. Елбасы көрсеткендей: «Мен қазақстандықтардың ешқашан бұлжымайтын екі ережені түсініп, байыбына барғанын қалаймын. Біріншісі – ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғыру болмайды. Екіншісі – алға басу үшін ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту керек» [7].

Сонымен, тілдік код – әлеуметтік-лингвистикалық бағытта қарастырылатын, сол тілде қарым-қатынас жасаудағы диалект, жаргон, вербалды, бейвербалды әрекеттердегі термин. Мәдени кодқа сол елдің ұлттық құндылықтары және тарихи қойнауында өмір сүрген мәдени байлықтары жатады. Ұлттық кодтың көрінетін тұсы – көркем мәтіндерде. Мәтін – тілдік код, мәтін арқылы байланысқа түскен адресат пен адресанттың тілдік коды аша алатындай аялық білімі болуы керек, болмаса, көркем мәтінді оқу барысында түсіне алатындай оқырманның тілдік білімі болуы қажет. Н.Уәлиевше айтсақ, тілдік білім дегеніміз сөзді, оның мағыналарын, сөйлемнің мағыналары мен құрылымдарын білу дегенге саяды. “Оқырман-тілдік тұлға” мен “суреткер – тілдік тұлға” – нақты бір тілдің субъектісі. Тілдің дыбыстық, лексика-семантикалық, грамматикалық бірліктерінің мән-мағынасы мен қызметі, нормасы екеуіне де ортақ. Бірақ автор өз ойын көріктендіре жеткізу үшін, авторлық қолданысымен беру үшін тілдік білімін қолдануы мүмкін. Мысалы, қаламгер *қарғыс атсын* демейді, *ақ дәмім жібермесін* деп қолданады. Сонымен қатар, шығармаларда «Көзімді ашып, үйдің уығына, одан шаңыраққа қараймын. Ашулы түндіктен көкпеңбек мөлдір аспанды көріп, кеудеме белгісіз бір қуаныш лықсығандай болды». Мұнда қазақ халқының заттық мәдениетін танытатын лингвомәдениеттер. Осылар арқылы оқырманға ерте заманның “есігі” ашылады. Жоғарыда келтірілген семиотика *тілдік код* болса, екінші жағынан, *когнитивтік код* я болмаса тіл субъектісінің адам санасында бейнеленуі, ұрпақтан-ұрпаққа тіл арқылы беріліп келе жатқан дәстүрлі білімдер жүйесі. Тілдік таңба стимул болса, оқырман санасындағы білімнің мән алуы (актуалдануы) – реакция. Бұл жайт мәтін арқылы “оқырман-тілдік тұлға” мен “суреткер-тілдік тұлға” арасында диалогтің басталғанын байқатады. Екі бірдей код – тілдік код пен мәдени код ашылғанда ғана екі тұлға арасында диалог өрбиді.

1) тілдік код - сөздің лексика-семантикалық ерекшелігін көрсетеді, яғни сөздің сөздіктерде берілетін түсіндірмесімен сәйкес келеді. Оның лексикалық мағынасы болады.

2) мәдени код – лексика-семантикалық ерекшелігімен қатар, сол халықтың тарихымен үндес адам санасында көрініс беретін семиотикалық жүйе [101].

Қазіргі таңда барлық ғылым саласында ең бірінші мәселе – адам болғандықтан, тіл мен мәдени кодты антропоэвектілік мәселесі ретінде қарап, ұлттың танымында қарастырамыз.

Сонымен, мәдени ұлтық код лингвистикалық және феноменологиялық құрылымға сүйенеді. Лингвистикалық құрылым бойынша бақылау және тану рөлін орындаса, феноменологиялық құрылым бойынша тұлғаның креативтілігін тудырады, барлық мәдени-тілдік танымын байытады [8].

Біз, үш тілді білім беру бағдарламасын қолдасақ та, рухани сананың жаңғыруына ұлттық код пен тілдік кодты игере алған жағдайда, мәдениетіміз бен тарихымызды жоғары бағалаймыз және еш көлеңкеде қалдыруға жол бермейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Волков А.А. *Язык и мышление: Мировая загадка.* –М., 2007. – 240 с
- 2 Красных В.В. *Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору) // Язык, сознание, коммуникация.* – М., 2001.
- 3 Уәли Н. *Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері: филол.ғыл. док. ... дис.* – Алматы, 2007. – 321 б.
- 4 Быкова И.О. *Образная составляющая как релевантный признак этноконнотата//Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика межкультурная коммуникация».* – 2005. – №1. – С. 253-255.
- 5 Лотман Ю.М. *Семіосфера.* –СПб.:М., 2000. – 704 с.
- 6 Алефиренко Н. Ф. *Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры.*– М.: Academia, 2002.
- 7 <https://egemen.kz/article/nursultan-nazarbaev-bolashaqqa-baghdar-rukhani-zhanhghyru>
- 8 Мыңбаева А. *Мәдени-тілдік құзыреттілік – жаңа парадигмалар тоғысы//«Профессор Қ.Қ.Жұбанов және қазіргі тіл білімі, әдебиеттану және әдістеме саласындағы ғылыми-әдіснамалық зерттеулер» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары.* – Алматы, 2015. – Б. 374-377.

References:

1. Volkov A.A. Īazyk i myslenie: Mirovaia zagadka. –M., 2007. – 240 s
2. Krasnyh V.V. Kody i etalony kŭltury (priglaŝenie k razgovoru) // Īazyk, soznanie, komunikasia. – M., 2001.
3. Uāli N. Qazaq sŏz mādenietinī teorialyq negizderi: filol.ġyl. dok. ... dis. – Almaty, 2007. – 321 b.
4. Bykova Ī.O. Obraznaia sostavlāiuŝaia kak relevantnyi priznak etnokonnnotata//Vestnik VGU. Seria «Lingvistika mejkŭlturnaia komunikasia». – 2005. – №1.– S. 253-255.
5. Lotman Īu.M. Semiosfera. –SPb.:M., 2000. – 704 s.
6. Alefirenko N. F. Poeticheskaia energia slova. Sinergetika iazyka, soznania i kŭltury.– M.: Academia, 2002.
7. <https://egemen.kz/article/nursultan-nazarbaev-bolashaqqa-baghdar-rukhani-zhanhghyru>
8. Myñbaeva A. Mādeni-tĭldik qŭzyrettĭlik – jaña paradigmalar toġysy//«Profesor Q.Q.Jŭbanov jāne qazırġı tĭl bĭlimi, ādebiettanu jāne ādisteme salasındaġy ġylymi-ādısnamalyq zertteuler» atty Halyqaralyq ġylymi-praktikalıy konferensia materialdary. – Almaty, 2015. – B. 374-377.

МРНТИ 16.01.07

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7804.28>

Мынбаева А.П.,¹ Кудасбекова А.Б.,² Куанбаева Ж.С.³

^{1,2,3}Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

МӘТІН АРҚЫЛЫ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҚСАТЫ МЕН МАЗМҰНЫ

Аңдатпа

Мәтін теориясы соңғы жылдары өз шеңберінде зерттелу деңгейі жоғарылай түсті. Біз мәтін лингвистикасын қарастырды И.Р.Гальпериннен бастадық. Бір зерттеуші мәтіннің құрылымдық жағын қарастырса, бір мектеп мазмұны жағынан қарастырды. Мәтін теориясы – күрделі теория. Мәтін лингвистикасы – тіл білімінің күрделі саласы. Қазіргі таңда ғалымдар мәтін теориясын әрқырынан қарастырып жүр.

Мәтін – «текст» деген латын сөзінен алынған, қазақша мағынасы – байланысу, бірігу. Сондықтан мәтін тілдік таңбадардың мағыналық және тұлғалық байланыс негізінде түзіледі.

Мәтін теориясын қарастыру үшін адамның білімі мен біліктілігі қажет. Бұл мәтін теориясы арқылы филолог-мамандардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастырудың маңызы бұл ретте ерекше. Себебі, филолог-маман жоғарыдан кейінгі білім беруде оқу үдерісінде зерттеу жұмысына көп көңіл бөлінеді. Мақалада мәтін арқылы зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастырудың маңызы туралы айтылды. Бірақ бұл жұмыс жалғасын табады.

Түйін сөздер: мәтін, лингвистика, филолог, зерттеушілік құзыреттілік, құрылым, мәтін теориясы

Myñbaeva A.,¹ Kudasbekova A.,² Kuanbayeva Zh.³

^{1,2,3} South Kazakhstan State Pedagogical University,
Shymkent, Kazakhstan

GOALS AND CONTENT OF FORMING RESEARCH COMPETENCE BASED ON TEXT

Abstract

In recent years, the level of research in the field of text theory has grown. We began the study of the linguistics of the text with I. R. Halperin. One researcher looked at the structure of the text, and another school looked at the content. Text theory is a complex theory. Textual linguistics is a complex field of linguistics. Today, scientists are increasingly studying the theory of text.

The text comes from the Latin word "text", the Kazakh meaning means "to connect, unite." Therefore, the text is formed on the basis of the semantic and personal connection of language symbols.

Learning text theory requires knowledge and skills. The importance of forming the research competence of philologists through the theory of this text is of particular importance. This is due to the fact that philologists pay more attention to research in the educational process in post-graduate education. The article discusses the importance of text-based research competence. But there will be a continuation of this work.

Keywords: text, linguistics, philologist, research competence, structure, text theory